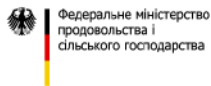


Підтримку надає:



на підставі рішення
Німецького Бундестагу



Німецько-український
агрополітичний діалог

Агрополітичний звіт

APD/APB/05/2023

Перспективи продовження дії пільгового режиму торгівлі з ЄС (аграрна продукція) та вплив такого продовження на розвиток виробництва та торговельних відносин Україна – ЄС в аграрній сфері

Микола Пугачов

червень 2023 року

Виконавці



Оперативний партнер



Про проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006 року і наразі до 2024 року та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ АФЦ Агрікалчер енд Файненс Консалтантс. Реципієнтом проєкту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проєкту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проєкт має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. З цією метою Проєкт має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.



www.apd-ukraine.de

Автор

Микола Пугачов

Дисклеймер

Це дослідження публікується за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в дослідженні належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

ЗМІСТ

A. РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНА – ЄС.....	4
B. ВПЛИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПІЛЬГОВОГО РЕЖИМУ ТОРГІВЛІ НА ПОКАЗНИКИ ЕКСПОРТУ 2022 РОКУ.....	7
C. УЗАГАЛЬНЕННЯ	12
D. ПРОГНОЗ ВПЛИВУ ПІЛЬГОВОГО РЕЖИМУ ТОРГІВЛІ ДО КІНЦЯ ЙОГО ПОТОЧНОЇ ДІЇ У 2023 РОЦІ.....	12
E. ПРОГНОЗ ВПЛИВУ МОЖЛИВОГО ПРОДОВЖЕННЯ ПІЛЬГОВОГО РЕЖИМУ ТОРГІВЛІ ДО КІНЦЯ 2024 РОКУ.....	13
F. ОЦІНКА МОЖЛИВОГО ЕФЕКТУ ДЛЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ АГРАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ З ЄС.....	16
G. РИЗИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	17

A. РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНА – ЄС

Незмінним стратегічним пріоритетом державної політики України є європейська інтеграція. Український народ свідомо зробив свій вибір на її користь та має намір набути членство в ЄС. Важливим кроком у цьому напрямку є підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони¹ (далі – Угода; Угода про асоціацію). Угоду ратифіковано Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 року.² Передбачене Угодою рішення ЄС про відміну та зниження 98% митних тарифів для експорту української продукції сприяло збільшенню обсягів реалізації вітчизняної продукції, зростанню ролі України у світі. Угода дозволяє забезпечити функціонування поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі – ЗВТ) та стала потужним поштовхом розвитку всієї економіки країни та її аграрного сектора, зокрема, сприяла збільшенню обсягів торгівлі з ЄС агропродовольчими товарами.

В Угоді про асоціацію чітко визначено основні цілі: політична складова інтеграції з метою наступного членства у ЄС та економічна складова – запровадження умов для посилення економічних та торговельних відносин, які вестимуть до поступової інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, у тому числі завдяки створенню поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ). Це завдання також передбачає підтримку зусиль України стосовно завершення переходу до ринкової економіки, у тому числі шляхом поступової адаптації українського законодавства до права ЄС. Для реалізації процесів інтеграції домінуючою складовою Угоди є її економічна частина.

У додатках до розділу IV Угоди представлено інформацію щодо скасування мит, графік скасування експортного мита, індикативну сукупність тарифних квот для імпорту з України в ЄС тощо. Також зазначається, що в Угоді передбачається її перегляд, аналіз і можливість запровадження за необхідності певних захисних заходів. Зокрема, для сільськогосподарської продукції Європейський Союз відразу скасував більшість ввізних мит (83,1% тарифних ліній), встановив перехідні періоди тривалістю 3-7 років на 2% тарифних ліній при водночас широкому застосуванні безмитних тарифних квот (14,9% товарів).

Для експорту в ЄС Україні були надані безмитні тарифні квоти: 1,6 млн т зернових у перший рік із збільшенням цього обсягу до 2 млн т через п'ять років (у тому числі пшениці – від 950 тис. т до 1 млн т, кукурудзи – від 400 до 650 тис. т, ячменю – від 250 до 350 тис. т, вівса – 4 тис. т, крупи ячменю – від 6,0 до 7,5 тис. т, висівки – від 16 до 20 тис. т, м'яса (в т.ч. яловичина – 12 тис. т, свинина – 40 тис. т, птиця – від 36 до 40 тис. т), молоко та вершки – від 8 до 10 тис. т, сухе знежирене молоко – від 1,5 до 5 тис. т, вершкове масло – від 1,5 до 3 тис. т, яйця – 3 тис. т, мед – від 5 до 6 тис. т, цукор – 20 тис. т, часник – 500 т, гриби – 1000 т, оброблені томати – 10 тис. т, яблучний сік – від 10 до 20 тис. т, виноградний сік – від 10 до 20 тис. т (табл. 1).

¹ Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820

² Закон України URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>

Таблиця 1. Окремі квоти на аграрну продукцію, які надані Україні в рамках зони вільної торгівлі з ЄС

Назва товарної лінії, на яку надається квота з боку ЄС	Розмір квоти
Пшениця м'яка, пшеничне борошно, гранули	950 тис. тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 1000 тис. тонн/рік
Ячмінь, ячмінне борошно, гранули	250 тис. тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 350 тис. тонн/рік
Овес	4 тис. тонн /рік
Кукурудза, кукурудзяне борошно, гранули	400 тис. тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 650 тис. т/рік
Ячмінна крупа, гранули	6000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 7500 тонн/рік
Висівки, відходи та залишки	15000 тонн/рік з поступовим збільшенням протягом 5 років до 20000 тонн/рік
Солод та пшенична клейковина	7000 тонн/рік
Крохмаль	10000 тонн/рік
Цукор	20 000 т (на взаємній основі)
Цукрові сиропи	від 10000 до 20000 т
Часник	500 т
Гриби	500 т + 500 т свіжі
Яблучний сік,	10 000 т з подальшим збільшенням протягом наступних 5 років до рівня 20 000 т
Томати, оброблені	10 000 тонн на рік
Виноградний сік	від 10 000 до 20000 тонн на рік чистої ваги
Яловичина	12 000 т
Баранина	1500 з подальшим збільшенням протягом наступних 5 років до рівня 2250 т
Свинина	40 000 тонн/рік
М'ясо птиці	від 36000 до 40000 тонн/рік
Молоко, вершки та йогурти	8000 з подальшим збільшенням протягом наступних 5 років до рівня 10000 т
Сухе знежирене молоко	1500 з подальшим збільшенням протягом наступних 5 років до рівня 5000 т
Вершкове масло та молочні пасти	1500 з подальшим збільшенням протягом наступних 5 років до рівня 3000 т
Сири всіх видів	2000 т
Яйця та альбуміни	1500 з подальшим збільшенням протягом наступних 5 років до рівня 3000 т + 3000 т у чистій вазі
Мед	5000 з подальшим збільшенням протягом наступних 5 років до рівня 6000 т

Джерело: Скасування мит. Додаток І-А до Угоди про асоціацію ³

Ситуація з використанням Україною безмитних квот на експорт окремих агропродовольчих товарів з року в рік покращувалася повільно. За час дії зони

³ Угода про асоціацію. URL : <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yeuropejska-integraciya/ugoda-pro-asociaciyu>

вільної торгівлі Україні вдалося з 2017 року отримати додаткові преференційні квоти на мед, виноградний сік, оброблені томати, ячмінну крупу, овес, пшеницю, ячмінь і кукурудзу. Також наприкінці 2019 року Європарламентом було ухвалено рішення про загальне збільшення квот на безмитне ввезення Україною курятини до 70 тис. тонн на рік. Загалом по деяких продуктах квоти закриваються щорічно, але по більшості не використовуються. У 2021 році вдалося повністю вичерпати квоти на безмитні поставки до країн Євросоюзу пшениці, кукурудзи, меду, яблучному і виноградному соках, ячмінній крупі і борошну, консервованих томатах, обробленому крохмалю, оброблених продуктах з зерна, яйцях і м'ясу птиці.

Введення тарифних квот і відповідне скорочення ввізних мит у ЄС сприяло щорічному збільшенню експорту агропродовольчої продукції з України. Співпраця українських експортерів є ЄС в рамках ЗВТ суттєво покращила конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу не тільки на ринку ЄС. Вимоги Євросоюзу змусили українських виробників забезпечити відповідність найвищим стандартам, що дозволило збільшувати обсяги експорту агропродовольчої продукції та відкривати нові ринку збуту у світі.

Так, у 2021 році України вчетверте поспіль оновила рекорд експорту агропродовольчої продукції (на суму 27,9 млрд дол.), перевищивши показник попереднього року на 5,5 млрд дол. Товари вітчизняного сільського господарства і харчової промисловості реалізовувались переважно на ринках держав Азії – 13,7 млрд дол. (49,1% всього аграрного експорту), Євросоюзу (включаючи Велику Британію) – 8,4 млрд дол. (30,1%), африканського континенту – 3,7 млрд дол. (13,3%). Основними товарними групами для агропродовольчого експорту традиційно виявились зернові та олійні культури, олії, залишки харчової і переробної промисловості, м'ясо та субпродукти, займаючи у його структурі близько 87% вартості. Частка агропродовольчої продукції в загальному експорті України у 2021 році становила 41%.

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України у 2022 році унеможливило звичну економічну діяльність, неабияк підірвавши сільське господарство, харчову і переробну промисловість країни, зруйнувавши агропродовольчий експорт та заблокувавши значну частину логістичних маршрутів. З початку воєнного вторгнення порти України у Чорному та Азовському морях були заблоковані, комерційні судна атаковані. Альтернативою стала переорієнтація експортних шляхів до західних кордонів і вивезення продукції залізницею та автомобільним транспортом до країн ЄС. Це вимушений крок для українських аграріїв, адже Європейський ринок став чи не єдиним ринком збуту, який залишився в українських товаровиробників. Проте можливості такого експорту є набагато меншими порівняно із морським транспортом, а вантажні перевезення є дорожчими, транзит довшим, що збільшує кінцеву вартість продукції.

У відповідь на прохання України максимально полегшити умови експорту продукції в умовах війни з метою поглиблення торговельних відносин з ЄС та продовження експорту до інших країн світу Європейськими партнерами був розроблений Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до української продукції відповідно до Угоди про

асоціацію. Він набув чинності 4 червня 2022 року та буде застосовуватись до 5 червня 2023 року. Регламентом передбачено:

1. Тимчасове призупинення дії всіх тарифів, передбачених Додатком I-A до Угоди про асоціацію, а саме:

скасування мит для промислової продукції, що підлягали поступовому скасуванню впродовж семи років, тобто до кінця 2022 року;

призупинення застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів;

призупинення усіх квот для сільськогосподарської продукції.

2. Тимчасове призупинення антидемпінгових мит на імпорту товарів походженням з України, що є чинними станом на дату набрання чинності цим Регламентом.

3. Тимчасове призупинення застосування глобальних захисних заходів щодо імпорту походженням з України.

Преференційні умови імпорту застосовуються також до тих товарів, що на момент набрання чинності перебувають у процесі транзиту з України до ЄС чи вже на митниці ЄС, за умов подання відповідної заявки до митних служб ЄС протягом 6 місяців з початку дії Регламенту.

Преференційні умови імпорту до української продукції, надані Регламентом Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року, є безпрецедентним кроком Європейського Союзу для підтримки України. Ще ніколи ЄС не робив таких торговельних поступок жодній іншій країні. Крім того в країнах ЄС почали вживати заходів, щоб полегшити наземне перевезення вантажів, щоб допомогти вивозити українську продукцію й до інших регіонів світу.

В. ВПЛИВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПІЛЬГОВОГО РЕЖИМУ ТОРГІВЛІ НА ПОКАЗНИКИ ЕКСПОРТУ 2022 РОКУ

Застосування у торгівлі між Україною та ЄС умов, передбачених Регламентом Європейського Парламенту та Ради №2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, суттєво покращило умови для експорту агропродовольчої продукції. Зниження показників зовнішньої торгівлі не стало критичним, адже в цілому їх вдалося стабілізувати. Крім того, відбулося переформатування логістичних маршрутів, яке значно розширило використання всіх видів сухопутного транспорту. За даними Державної митної служби України, експорт агропродовольчої продукції (групи 1-24 УКТЗЕД, а також казеїн, альбуміни, шкури, хутро, вовна, сіль, волокно та ін.) у 2022 році склав 23,6 млрд дол. Частка агропродовольчої продукції в загальному експорті України 2022 року становила 53%.

Продукція сільського господарства і переробної промисловості з України експортувалась в основному на ринки країн Європейського Союзу – 13,1 млрд дол. (55,5% галузевого експорту), азійських держав – 7,3 млрд дол. (30,9%), Африки – 1,6 млрд дол. (6,8%). Вартість аграрного експорту збільшилась лише до

Європейського Союзу (на 56% порівняно з попереднім 2021 роком), паралельно оновивши рекорд продажів до цього регіонального об'єднання (рис. 1).

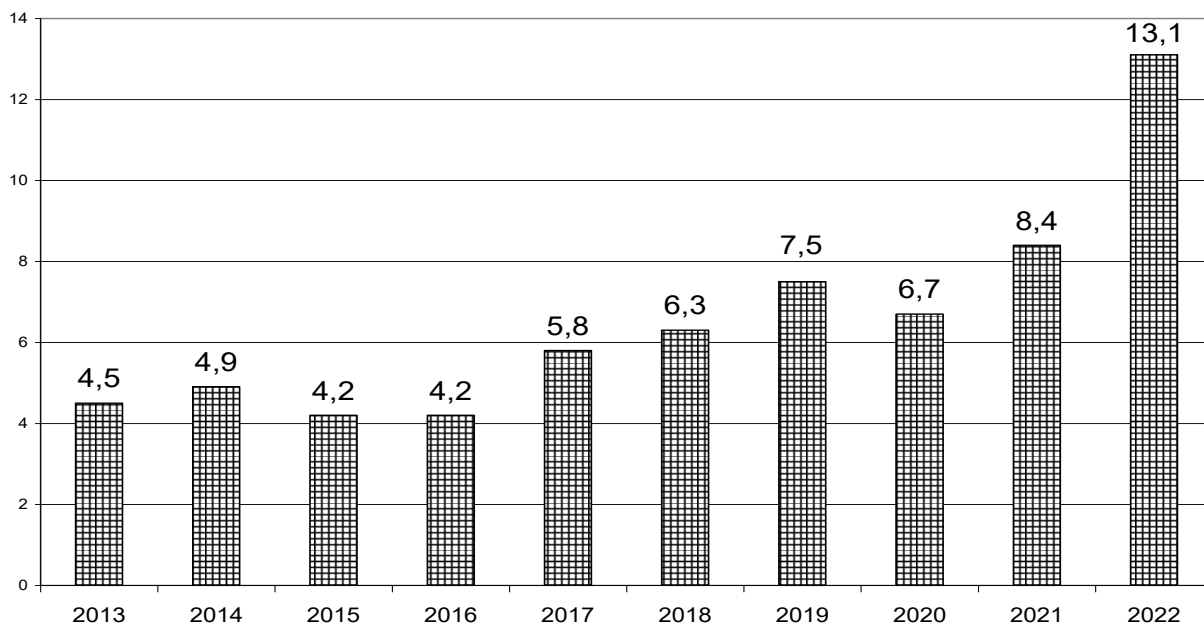


Рис.1. Динаміка експорту агропродовольчої продукції з України до ЄС, млрд дол.

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Найбільші обсяги експорту української агропродовольчої продукції у грошовому виразі були здійснені до Польщі (2710 млн дол.), Румунії (2557), Туреччини (2212), Китаю (1888), Іспанії (1307), Нідерландів (1196), Італії (923), Угорщини (884), Болгарії (811) та Індії (794 млн дол.). Разом ці країни акумулювали близько 65% агропродовольчого експорту.

Українське зерно 2022 року експортувалось з більшим акцентом на європейський ринок, однак користувалось попитом в Азії та Африці. При цьому його основними покупцями стали Румунія (13,6% вартості експорту товарної групи), Китай (12,1%), Іспанія (10,8%), Туреччина (9,6%), Польща (7,0%), Єгипет (5,9%), Італія й Угорщина (по 4,4%), Нідерланди (3,7%). Разом на ці країни припало близько 72% експорту наших зернових.

Олійні культури закуповували в основному Румунія (18,6%), Туреччина (13,7%), Польща (12,7%), Болгарія (11,5%), Німеччина (8,1%) та Угорщина (7,1%), що зайняли майже 72% в географічній структурі експорту.

Більшість доходів від закордонних продажів олій та жирів одержано завдяки соняшниковій олії, а основними покупцями продукції даної групи торік стали: Польща – 13,3%, Індія – 13,0%, Туреччина – 11,2%, Румунія – 7,2%, Нідерланди – 6,6%, Китай – 6,0%, Італія – 5,4%. В підсумку, вони прийняли тут практично 63 % вартості українського експорту.

В експорті м'ясопродуктів географічна структура для українських компаній залишилась такою ж диверсифікованою – Європейський Союз, Близький Схід, інші

групи країн Азії, Африка. До складу головних покупців цієї продукції 2022 року увійшли Нідерланди (27,3%), Саудівська Аравія (23,8%), Словаччина (7,0%), Китай (4,8%), Об'єднані Арабські Емірати (4,5%), Туреччина (3,6%). Поставки в ці країни загалом забезпечили 71% виручки по м'ясу та субпродуктах.

Більше половини залишків та відходів харчової промисловості закупили в Україні Китай (31,8%) і Польща (24,0%). Частки інших країн-покупців виявились значно меншими: Угорщина – 5,6%, Туреччина – 5,3%, Франція – 3,3%, Румунія – 3,2%. Сумарно до них здійснено понад 73% поставок побічних продуктів переробки.

Незважаючи на всі несприятливі обставини, викликані війною, товарна структура аграрного експорту у 2022 році збереглась у традиційному вигляді, формуючись переважно зерновими, оліями та жирами, олійними культурами, залишками і відходами переробної промисловості, м'ясними продуктами, які сукупно створили 88% його вартості. Для українського агропродовольчого експорту до ЄС визначальними групами продукції були ті самі зернові культури, олії та жири, олійні, залишки і відходи харчової промисловості (табл. 2).

Таблиця 2. Структура експорту агропродовольчої продукції з України в ЄС у 2021–2022 р., %

Товарна група	2021	2022
Зернові культури	24,6	35,7
Насіння і плоди олійних	18,8	22,2
Жири та олії	30,1	23,4
Залишки і відходи харчової промисловості	6,01	3,93
Плоди, горіхи	3,94	2,00
М'ясо птиці	2,52	2,76
Мед	1,60	0,92
Цукор та кондитерські вироби	1,22	1,62
Всього по цих товарах	88,8	92,6

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Для багатьох інших товарів європейський регіональний ринок виявився важливим: вершкове масло і молочні пасти (44 млн дол., 54% вартості експорту), яєчні продукти (20 млн дол., 87%), мед (120 млн дол., 88%), живі рослини, саджанці, продукти квітництва (3 млн дол., 60%), плоди, ягоди, горіхи (262 млн дол., 84%), готові м'ясні продукти (14 млн дол., 64%), вироби з тіста (29 млн дол., 73%), хлібобулочні солодоші (77 млн дол., 51%), консервовані помідори (10 млн дол., 63%), варення, желе, мармелади (5 млн дол., 71%), соки (88 млн дол., 50%), дріжджі (19 млн дол., 83%), безалкогольні напої (34 млн дол., 58%), етиловий спирт концентрацією не менш як 80 % об. (51 млн дол., 98%).

Експорт з України до ЄС у 2022 році зріс порівняно з 2021 роком на 4,7 млрд дол. і становив 8% від загального імпорту агропродовольчої продукції ЄС. Збільшення відбулося в основному за рахунок імпорту зернових (+2,8 млрд євро, досягнувши 4,6 млрд євро), а також олійних і білкових культур (+1,9 млрд євро, досягнувши 3,6 млрд євро). Зростання імпорту в ЄС було зумовлене як більшими обсягами імпорту, так і більшою вартістю одиниці імпорту.⁴

Експорт агропродовольчої продукції з України характеризується нерівномірністю розподілу по країнах ЄС. Традиційно понад 70% його припадало на шість країн: Нідерланди, Іспанія, Польща, Німеччина, Італія і Франція. Протягом 2010–2021 рр. ці шість країн ЄС залишалися лідерами імпорту з України аграрної продукції. У 2022 році рейтинг імпортерів змінився. Найбільші обсяги експорту української агропродовольчої продукції у грошовому виразі серед країн ЄС були здійснені до Польщі (20,7% % агропродовольчого експорту до ЄС), Румунії (19,5), Іспанії (10,0), Нідерландів (9,1), Італії (7,0), Угорщини (6,7) та Болгарії (6,2%). Разом ці країни акумулювали 73% агропродовольчого експорту до Європейського Союзу (табл. 3). Звуження експортних ринків ЄС до кількох країн спостерігається й по окремих товарних позиціях.

Таблиця 3. Країни ЄС – основні імпортери агропродовольчої продукції з України, 2021-2022 р.

2021			2022		
Країни ЄС	Тис. дол.	%	Країни ЄС	Тис. дол.	%
Нідерланди	1766647	20,9	Польща	2710409	20,7
Іспанія	1170867	13,9	Румунія	2557323	19,5
Польща	1072823	12,7	Іспанія	1307460	10,0
Німеччина	851455	10,1	Нідерланди	1196026	9,1
Італія	747973	8,9	Італія	922763	7,0
Франція	509870	6,0	Угорщина	884365	6,7
Бельгія	427402	5,1	Болгарія	810538	6,2
Португалія	246944	2,9	Німеччина	687604	5,2
Литва	158179	1,9	Франція	370513	2,8
Румунія	150357	1,8	Литва	307221	2,3
Угорщина	91536	1,1	Словаччина	305418	2,3
Словаччина	85219	1,0	Бельгія	225509	1,7

⁴ Monitoring EU agri-food trade. Developments in 2022. (2023) Directorate-General for Agriculture and Rural Development, Unit G.1. European Union. 13 p.

Болгарія	85001	1,0	Чеська Республіка	142206	1,2
Ірландія	77570	0,9	Австрія	130337	1,0
Греція	75014	0,9	Греція	120166	0,9
Австрія	74780	0,9	Латвія	96337	0,7
Латвія	65888	0,8	Португалія	90317	0,7
Чеська Республіка	65363	0,8	Кіпр	48408	0,4
Кіпр	36777	0,4	Ірландія	39387	0,3
Сума	8429262	92,0	Сума	13094019	98,7

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Важливим чинником, який сприяв стабілізації експорту з України агропродовольчої продукції, є лібералізація торгівлі Європейським Союзом та покращення умов для зовнішньої торгівлі. Внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України була заблокована значна частина логістичних маршрутів. У лютому-квітні 2022 року експорт продукції з України значно скоротився, а починаючи з червня – початку дії Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі – обсяги експорту почали збільшуватися. Так, за липень-грудень 2022 року до країн ЄС було експортовано 8518,0 тис. т кукурудзи, 4117,3 тис. т пшениці, 1047,8 тис. т ячменю, 2729,5 тис. т насіння ріпаку та 1351,7 тис. т сояшнику (табл. 4).

Таблиця 4. Експорт агропродовольчої продукції до ЄС у 2022 році, тис. тонн

Продукція	Січень-квітень	Травень-червень	Липень-грудень	Всього за рік
Пшениця	65,6	90,4	4117,3	4273,3
Ячмінь	81,7	24,7	1047,8	1154,2
Кукурудза	3941,1	2133,6	8518,0	14592,7
Соя	178,8	68,4	693,4	940,6
Насіння ріпаку	22,0	17,3	2729,5	2768,8
Насіння сояшнику	92,9	676,7	1351,7	2121,5
Олія	525,9	314,8	1202,1	2042,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Не зважаючи на те, що експорт через країни ЄС у 2022 році був вимушеним кроком (блокування морських портів, збільшення витрат на перевезення залізничним та автомобільним транспортом, значні витрати на нову логістику тощо), лібералізація торгівлі Європейським Союзом сприяла активізації зовнішньоторговельної діяльності, покращанню макроекономічної ситуації в Україні та її агропродовольчому секторі.

С. УЗАГАЛЬНЕННЯ

Внаслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України у 2022 році аграрний сектор опинився у надскладних умовах. Надання пільгового режиму торгівлі з ЄС суттєво покращило умови для експорту агропродовольчої продукції, який в цілому вдалося стабілізувати. За підсумками 2022 року експорт агропродовольчої продукції склав 23,6 млрд дол., або 84,6% від показника попереднього року.

Основним ринком збуту агропродовольчої продукції став Європейський Союз, куди експортували 55,5% галузевого експорту на суму 13,1 млрд дол. Це є рекордом українського експорту до ЄС (збільшення на 56% порівняно з попереднім 2021 роком). Експорт з України до ЄС у 2022 році становив 8% від загального імпорту агропродовольчої продукції ЄС. Збільшення відбулося в основному за рахунок імпорту зернових (+2,8 млрд євро, досягнувши 4,6 млрд євро), а також олійних і білкових культур (+1,9 млрд євро, досягнувши 3,6 млрд євро).

Товарна структура аграрного експорту у 2022 році збереглась у традиційному вигляді: переважно зернові, олія та жири, олійні культури, залишки і відходи переробної промисловості (сукупно понад 85% вартості).

У 2022 році відбулося переформатування логістичних маршрутів і змінилася структура країн – основних імпортерів у ЄС. Найбільші обсяги експорту української агропродовольчої продукції у грошовому виразі серед країн ЄС були здійснені до Польщі (20,7% % агропродовольчого експорту до ЄС), Румунії (19,5), Іспанії (10,0), Нідерландів (9,1), Італії (7,0), Угорщини (6,7) та Болгарії (6,2%). Разом ці країни акумулювали 73% агропродовольчого експорту до Європейського Союзу.

Надання пільгового режиму торгівлі з ЄС стало одним з основних чинників забезпечення макроекономічної стабільності та збалансованості експорту з України. Саме тому для економіки країни та агропродовольчого сектору зокрема важливим є продовжити лібералізацію торгівлі та надійне функціонування експортних каналів.

D. ПРОГНОЗ ВПЛИВУ ПІЛЬГОВОГО РЕЖИМУ ТОРГІВЛІ ДО КІНЦЯ ЙОГО ПОТОЧНОЇ ДІЇ У 2023 РОЦІ

Важливою умовою подальшого розвитку аграрного сектору економіки та зовнішньої торгівлі є забезпечення стабільних умов та передбачуваності. В умовах військових дій збільшується кількість чинників невизначеності та зростає їх вплив. При моделюванні ситуації щодо експорту з України агропродовольчої продукції до 5 червня 2023 року (терміну дії Регламенту Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі) базовий сценарій передбачає стабільність ситуації щодо військових дій, продовження

Чорноморської «зернової угоди» та стабільної роботи Чорноморських портів, достатні обсяги матеріально-технічних ресурсів у країні та стабільних цін на них, не погіршення фіскального тиску на виробників сільськогосподарської продукції, відсутність різких змін світової ринкової кон'юнктури тощо. Це сценарій 1. Результати прогнозу наведено на рис. 2.

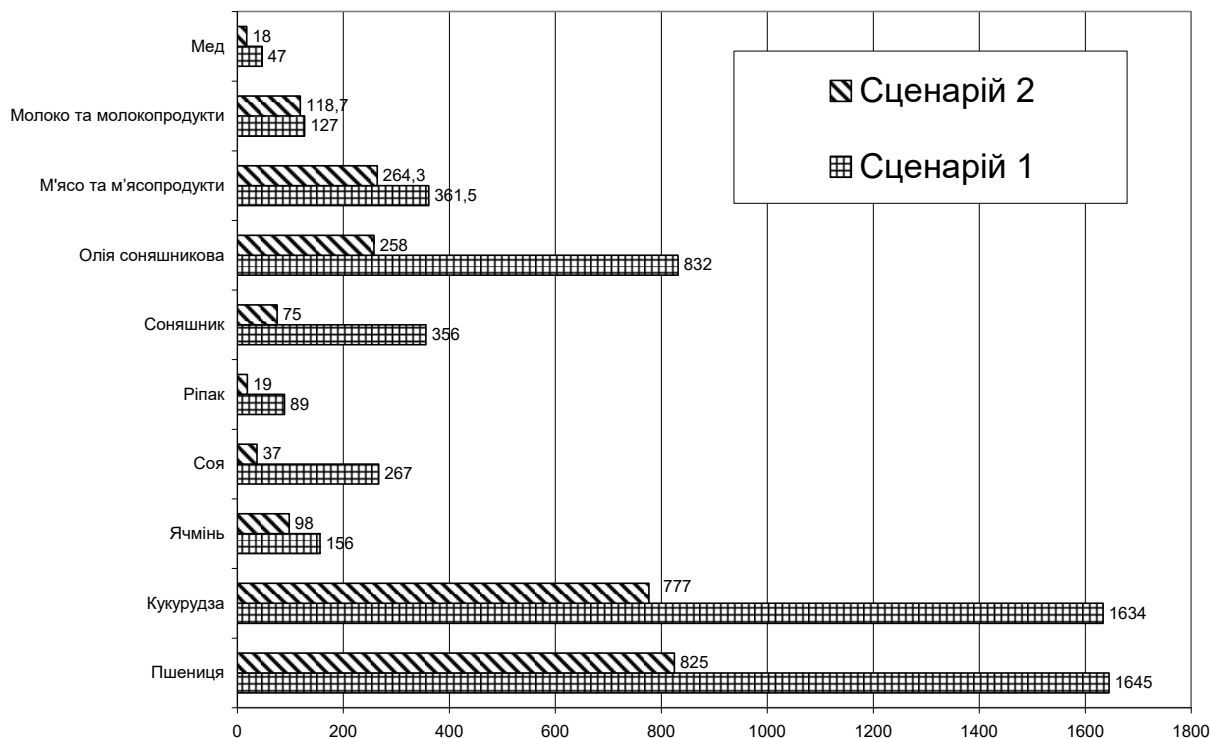


Рис. 2. Прогноз впливу пільгового режиму торгівлі до кінця його поточної дії у 2023 році на експорт продукції, млн дол.

Джерело: власні розрахунки

Наявність пільгового режиму торгівлі до 5 червня 2023 року сприятиме стабільності експорту агропродовольчої продукції, загальний обсяг якого становитиме 9256 млн дол. (сценарій 1 прогнозу). Проблеми з логістикою призведуть до скорочення експорту до 7314 млн дол. (сценарій 2).

Що стосується перспектив у 2023-му році, то вони виглядають сприятливими за умов соціально-економічної стабільності в Україні, відсутності логістичних обмежень експорту, відсутності різких змін світового попиту та ринкової кон'юнктури.

Е. ПРОГНОЗ ВПЛИВУ МОЖЛИВОГО ПРОДОВЖЕННЯ ПІЛЬГОВОГО РЕЖИМУ ТОРГІВЛІ ДО КІНЦЯ 2024 РОКУ

В умовах війни зовнішньоторговельні чинники є одними з основних для забезпечення макроекономічної стабільності та збалансованості в Україні. Саме тому для країни важливим є забезпечити лібералізацію торгівлі та надійне функціонування експортних каналів. Це є вигідним й для європейських партнерів.

Аналіз свідчить, що між індексом цін на сировинні товари та темпами приросту вітчизняного експорту до ЄС існує доволі тісний кореляційний зв'язок. Так, коефіцієнт парної кореляції щодо індексу цін на мінерали, руди і метали становить 0,56, а щодо олійних культур дорівнює 0,39. Коефіцієнт парної кореляції темпів приросту українського експорту до країн ЄС і промислового виробництва в ЄС (з урахуванням лагу) становить 0,64. Тобто, при зміні обсягів виробництва в країнах ЄС змінюється попит на продукцію українських виробників. До 2022 року пришвидшення темпів зростання виробництва у країнах ЄС на 1% (відносно відповідного кварталу попереднього року) приводило до зміни темпів приросту експорту товарів з України до ЄС на 1,6%, адже вагому частку в структурі українського експорту займає сировинна продукція.

У 2023 році в умовах повномасштабної війни аграрний сектор України характеризується значними економічними втратами, адже зруйновано і пошкоджено багато об'єктів інфраструктури, виробничі потужності, перервані логістичні ланцюги, відчувається значний дефіцит робочої сили через призов до збройних сил та виїзд людей за кордон. Замінованими і не придатними до використання залишаються значні площі земель. Через логістичні та інші проблеми ефективність виробництва аграрної продукції є доволі низької, а подекуди ціни не окупають витрати фермерів. Припинилися й виплати субсидій сільському господарству за рахунок коштів державного бюджету України. Тих обсягів коштів для сільгосптоваровиробників, які пропонують наші міжнародні партнери у вигляді гуманітарної допомоги або окремих субсидійних виплат, недостатньо для повноцінного відновлення основних та оборотних засобів, а тим більше – для налагодження повноцінного циклу виробництва продукції, здатної бути конкурентною на зовнішніх ринках. Всі ці чинники призводять до зменшення площ посіву та обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а отже пропозиції для експорту. В умовах військових дій та ракетних обстрілів всієї території країни високими залишаються безпекові ризики, що також не сприяє збільшенню обсягів виробництва, пригнічує інвестиційні та споживчі настрої.

При моделюванні ситуації щодо продовження пільгового режиму торгівлі до кінця 2024 року базовий сценарій (сценарій 1) передбачає стабільність ситуації щодо військових дій, продовження Чорноморської «зернової угоди» та стабільної роботи Чорноморських портів, достатні обсяги матеріально-технічних ресурсів у країні та стабільних цін на них, не погіршення фіскального тиску на виробників сільськогосподарської продукції, відсутність різких змін світової ринкової кон'юнктури тощо. Зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у 2023 році порівняно з попереднім роком прогнозується на 2,1%. Й виробництво валової продукції сільського господарства на 2023 рік у всіх категоріях господарств України прогнозується на рівні 527,2 млрд грн. (у постійних цінах 2016 року), у т.ч. 414,4 млрд грн. продукції рослинництва та 112,8 млрд грн. продукції тваринництва. Це найнижчий рівень виробництва валової продукції сільського господарства України за останнє десятиріччя.⁵

Важливим припущенням прогнозу є суттєве зниження безпекових ризиків вже з початку 2024 року, що сприятиме, крім іншого, збільшенню площ посіву та урожаю.

⁵ Прогноз виробництва сільськогосподарської продукції в Україні у 2023 році (березень 2023 року) / за ред. Ю. О. Лупенка, О. М. Нечипоренка. К. : ННЦ «ІАЕ», 2023. 18 с.

У 2024 році прогнозується виробництво 52,1 млн тонн зернових і зернобобових та 19,8 млн тонн олійних культур. Виробництво валової продукції сільського господарства у всіх категоріях господарств України становитиме 539,6 млрд грн. (у постійних цінах 2016 року).

Повернення в Україну її громадян сприятиме зростанню попиту на агропродовольчі товари в країні. Але купівельна спроможність українців залишатиметься невисокою, що стримуватиме ціни на внутрішньому ринку. А продовження тимчасову лібералізацію торгівлі та усунення перешкод для доступу українських товарів на ринок Європейського Союзу є важливим для підвищення доходності виробництва сільськогосподарської продукції, яка наразі є дуже низькою, а подекуди взагалі збиткове.

Прогноз експорту агропродовольчої продукції у 2023-2024 роках підтверджує позитивний вплив продовження тимчасової лібералізації торгівлі та усунення перешкод для доступу українських товарів на ринок Європейського Союзу (рис. 3).

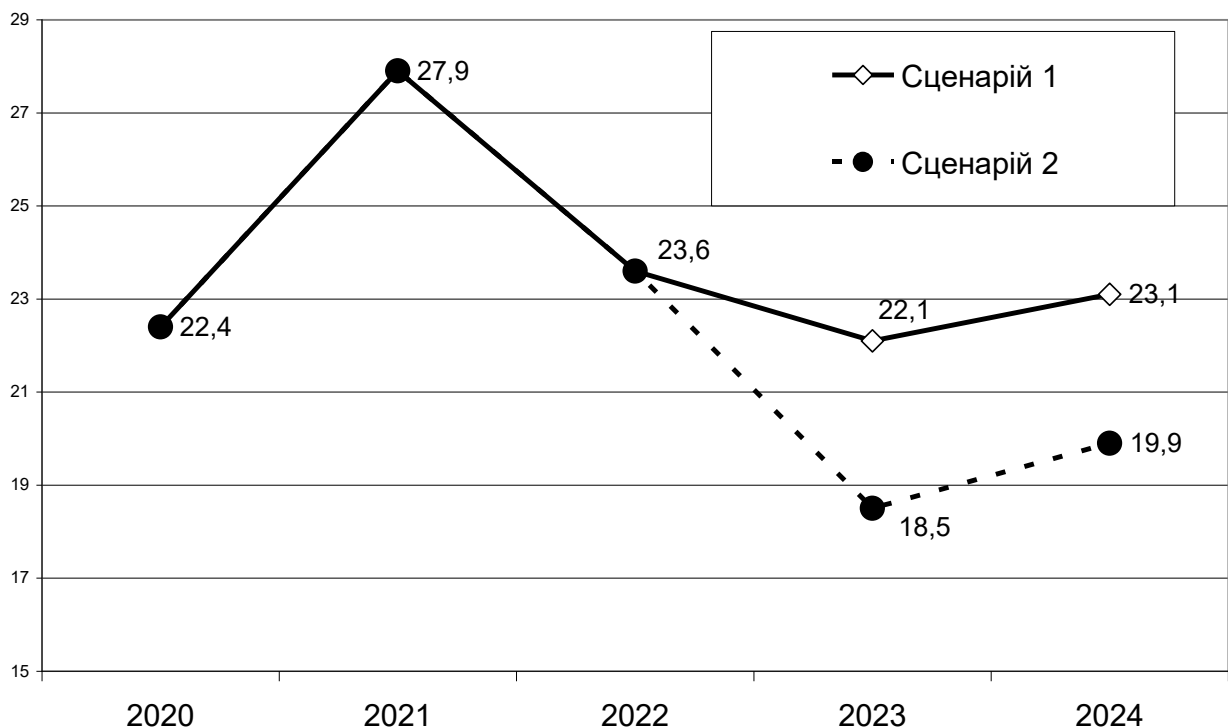


Рис. 3. Прогноз впливу продовження пільгового режиму торгівлі до кінця 2024 року на експорт агропродовольчої продукції, млрд дол.

За прогнозними оцінками, продовження пільгового режиму торгівлі з ЄС до кінця 2024 року забезпечить збільшення експорту з України агропродовольчої продукції до 23,1 млрд дол., що на 4,5% більше, порівняно з 2023 роком. Є підстави до висновку щодо переліку вітчизняних агропродовольчих товарів, які можуть бути конкурентними на ринку ЄС при експорті: мед, кукурудза, сокові концентрати, продукти переробки солоду та крохмалю, оброблений крохмаль, етанол, цукрова кукурудза, оброблена продукція зернових, соняшникова олія, м'ясо птиці. Проблематичним залишається питання масового виходу українських експортерів тваринницької продукції на ринок ЄС. Зокрема підприємства з переробки молока у

багатьох випадках потребують інвестицій та модернізації їх виробництва за стандартами ЄС. Подальша інтеграція України до ЄС сприятиме відновленню інвестиційної привабливості сільського господарства і харчової промисловості та збільшенню обсягів зовнішніх приватних інвестицій у ці галузі. Це спостерігатиметься вже з 2024 року.

Г. ОЦІНКА МОЖЛИВОГО ЕФЕКТУ ДЛЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ АГРАРНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ УКРАЇНИ З ЄС

Внаслідок військової агресії аграрний сектор України опинився у найскладних умовах. Застосування у торгівлі між Україною та ЄС умов, передбачених Регламентом Європейського Парламенту та Ради №2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, не тільки суттєво покращило умови для експорту агропродовольчої продукції, але й створило засади для стабілізації цін на внутрішньому аграрному ринку, підвищення доходів товаровиробників, стало важливою передумовою для збереження курсової стійкості та подальшого зниження інфляції.

Серед пріоритетних завдань, що стоять перед Україною є забезпечення макроекономічної стабільності, сильної банківської системи, що сприятиме зниженню ставки по кредитах та зростанню інвестиційної привабливості. Тимчасова лібералізація торгівлі допомагає цьому. Тому економічна вигода для аграрного виробництва і торгівлі перш за все полягає у забезпеченні макроекономічної стабільності, отриманні позитивного сальдо торговельного балансу, що підвищує стабільність національної валюти, сприяє залученню інвестицій. Україна матиме нагоду покращити свої фінансово-економічні показники, опрацювати європейські норми і стандарти, прискорити виконання зовнішніх і внутрішніх зобов'язань. Створення сприятливих умов для сільськогосподарських виробників і торгівлі може стати синергетичним ефектом для всієї економіки країни. Розширення ринку збуту агропродовольчої продукції може закріпити тенденції щодо підвищення якості сільськогосподарської продукції й продовольства та посилення їх конкурентоспроможності.

Наявна сировинна спрямованість українського експорту свідчить про низьку конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції, проблеми щодо платоспроможності сільськогосподарських товаровиробників і переробних підприємств, технологічну відсталість галузі.

Ще до активної фази військових дій українські товаровиробники мали обмежені можливості щодо закупівлі сучасного обладнання та устаткування, ефективних засобів догляду за посівами тощо. В умовах війни ці можливості суттєво погіршилися, адже виробництво стало малоефективним, а подекуди й збитковим. Запровадження європейськими партнерами тимчасової лібералізації торгівлі сприяє підвищенню прибутковості сільськогосподарського виробництва. За розрахунками, внаслідок тимчасової лібералізації торгівлі виробники аграрної продукції та експортери отримали економію щодо сплати митних платежів біля 443 млн дол. Продовження тимчасової лібералізації торгівлі додатково забезпечить українським товаровиробникам економічний ефект за рахунок збільшення експорту

агропродовольчої продукції у розмірі 3,6 млрд дол. у 2023 році й 3,2 млрд дол. у 2024 році та економії митних платежів біля 253 млн дол. у 2023 році та 259 млн дол. у 2024 році. Це підтверджує доцільність продовження дії у торгівлі між Україною та ЄС умов, передбачених Регламентом Європейського Парламенту та Ради №2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі.

В умовах загального економічного спаду та військової агресії українським товаровиробникам вкрай важко знаходити вільні фінансові ресурси для відновлення сільськогосподарського виробництва, його модернізації, здійснення відповідних перетворень в галузі. Припинилася й виплата субсидій сільському господарству. Для українського аграрного виробництва та торгівлі продовження тимчасової лібералізації торгівлі є можливістю отримати фінансові ресурси для розвитку економіки та покращення рівня життя громадян. Співпраця з європейськими партнерами є продовженням економічної інтеграції України, яка сприяє підвищенню конкурентоспроможності української продукції, залученню новітніх технологій та інвестицій, моделювання відносин в умовах повноцінного членства України в ЄС. Українські товаровиробники отримують досвід співпраці з європейськими партнерами, на практиці перевіряють свої можливості, зможуть визначити вузькі та проблемні місця.

На основі цього досвіду асоціації товаровиробників зможуть сформулювати вимоги до української влади щодо перспектив модернізації державної аграрної та торговельної політики у відповідності до вимог ЄС і реалій співпраці; покращення бізнес-середовища, спрощення правил регулювання; посилення децентралізації, дерегуляції в галузі та диверсифікації експортних потоків агропродовольчих товарів; імплементації стратегії ЄС щодо розвитку сімейного фермерства, малих і середніх підприємств та розвитку нішевих галузей; створення передумов для розвитку інтеграції та кооперації; зростання зайнятості та добробуту місцевих громад, розвитку сільських територій.

G. РИЗИКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Важливим ризиком прогнозу залишається триваліший термін та інтенсивність військових дій, можливість збереження логістичних обмежень для експорту продукції. Продовження воєнних дій може негативно вплинути на процес економічного відновлення та загальмувати його, погіршити інфляційні, інвестиційні, курсові та споживчі очікування. Це створюватиме додаткові виклики для макрофінансової стійкості та функціонування агропродовольчого сектору країни. Війна генерує й інші ризики: ⁶

- ускладнення чи припинення роботи «зернового коридору», загострення проблем, пов'язаних з обмеженнями імпорту української агропродовольчої продукції європейськими країнами;

- подальші руйнування агресором енергетичної інфраструктури країни, які можуть призвести до поновлення суттєвого дефіциту електроенергії, що

⁶ Інфляційний звіт: квітень 2023 р. Національний банк України. 2023. 49 с. URL : <https://bank.gov.ua/ua/stability/report>

обмежуватиме економічну активність та експорт і спричинить підвищення попиту на імпортне обладнання та енергоресурси, а отже й на іноземну валюту;

- геополітична напруженість, зниження світового попиту та платоспроможності, загострення проблем з окремими банками у США та Європі.

Продовження дії у торгівлі між Україною та ЄС умов, передбачених Регламентом Європейського Парламенту та Ради №2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, є важливим елементом зменшення ризиків, забезпечення стабільності та покращення умов ведення сільського господарства і торгівлі. Уряд України й провідні аграрні асоціації країни мають вжити всі можливі заходи щодо безстрокового запровадження лібералізації торгівлі України з ЄС, забезпечення успішної Європейської інтеграції України та якнайшвидшого вступу в Європейський Союз. Необхідно виконати рекомендації Європейської комісії, пов'язані з наданням Україні статусу кандидата у члени Євросоюзу (посилення боротьби з корупцією на високому рівні, удосконалення законодавства тощо). Перелік завдань щодо реформування української нормативно-правової бази містить Угода про асоціацію. Тому необхідно продовжити імплементацію нормативно-правової бази України до вимог Європейського Союзу та забезпечити успішне виконання Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.⁷

Враховуючи значення України для гарантування світової продовольчої безпеки й те, що ситуація в нашій країні безпосередньо впливає на формування світових ринків і цін, доречним є ставити питання про формування міжнародних гарантій щодо безпеки українських портів, конвоювання суден у Чорному морі, щоб забезпечити їх безпечний прохід. Для цього можуть бути залучені миротворчі сили ООН та війська НАТО.

Уряду України доречно подати пропозиції до структур ООН щодо створення за їх кошти на території країни зерново-продовольчого хабу для забезпечення продовольчої безпеки світу, зокрема для поставок зерна в країни Африки та Азії. Українська агропродовольча продукція може викупатися у товаровиробників за кошти міжнародних організацій та направлятися в регіони, де з'являтиметься загроза голоду.

Наслідки війни будуть активно відчуватися в сільському господарстві України наступні 3-5 років. В економічній, політичній та екологічній сферах залишатимуться ризики, спричинені війною. На їх нівелювання мають бути спрямовані заходи держави щодо запровадження державних програм гарантування воєнних ризиків за принципом страхування та / або державних програм страхування воєнних ризиків. Доцільним є запровадження державної підтримки інвестицій у вигляді страхування від воєнних ризиків, створення спеціально фонду для страхування воєнних ризиків.

Необхідними є активізація роботи з диверсифікації діяльності та створення ланцюгів доданої вартості дрібних товаровиробників, підвищення рівня стандартів якості та безпечності, орієнтуватися на збільшення обсягів виробництва нішевих культур і переробки продукції в Україні, розвиток тваринництва тощо.

⁷ <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f1bdcc6c-abc8-46dc-9648-ed56b2fcea1c&tag=ImplementatsiiaUgodProAsotsiatsiiuMizhUkrainoiuTas>

Оскільки обмежені логістично-транспортні можливості для експорту є одним з основних стримуючих чинників відновлення економіки, державним пріоритетом має бути розвиток інфраструктури загального користування: дороги, залізничні колії, порти. Все це потрібно не просто відновити, але в багатьох випадках перебудувати вже за новими стандартами, зокрема залізничні шляхи з європейською шириною колії. Власники активів, які постраждали від війни, у т.ч. прості селяни, мають отримати повноцінну компенсацію коштом агресора.